

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 5

2026

DIFFERENSIAL YONDASHUV ASOSIDA BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA IJTIMOYIY MAS‘ULIYAT KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ILMYIY-NAZARIY JIHATLARI

Nazarova Sadoqat Ilhom qizi

Urganch Davlat Pedagogika Instituti, mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya

Mazkur maqolada differensial yondashuv asosida bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy mas‘uliyat kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari yoritiladi. Zamonaviy pedagogik ta‘lim jarayonida bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi faqat nazariy bilim va metodik ko‘nikmalar bilan cheklanmay, uning jamiyat, ta‘lim oluvchi, kasbiy jamoa va ijtimoiy muhit oldidagi mas‘uliyatini anglash darajasi bilan ham belgilanadi. Ijtimoiy mas‘uliyat kompetensiyasi pedagog shaxsining kasbiy etikasi, fuqarolik pozitsiyasi, ijtimoiy faolligi, hamkorlik madaniyati va ta‘lim jarayonida ongli qaror qabul qilish qobiliyatini o‘zida mujassam etadi. Maqolada differensial yondashuv bo‘lajak pedagoglarning individual xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari, kasbiy tayyorgarlik darajasi va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini hisobga oluvchi samarali pedagogik mexanizm sifatida talqin qilinadi. Ushbu yondashuv orqali talabalar bilan individual va guruhviy ishlash, ta‘lim mazmunini moslashtirish, ijtimoiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlarni qo‘llash hamda refleksiv faoliyatni rivojlantirish imkoniyatlari kengayadi. Tadqiqotda ijtimoiy mas‘uliyat kompetensiyasining mazmuni, tarkibiy komponentlari va uni rivojlantirishda differensial yondashuvning didaktik imkoniyatlari nazariy jihatdan tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: differensial yondashuv, bo‘lajak pedagog, ijtimoiy mas‘uliyat, kompetensiya, kasbiy tayyorgarlik, pedagogik ta‘lim, ijtimoiy faollik, kasbiy etika, individual yondashuv, refleksiya.

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ НА ОСНОВЕ ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОГО ПОДХОДА

Назарова Садокат Ильхом кизи

самостоятельный соискатель Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация

В данной статье освещаются научно-теоретические основы развития компетенции социальной ответственности у будущих педагогов на основе дифференцированного подхода. В современных условиях профессиональная подготовка будущего учителя не ограничивается усвоением теоретических знаний и методических умений, а определяется также уровнем осознания ответственности перед обществом, обучающимися, профессиональным коллективом и социальной средой. Компетенция социальной ответственности включает в себя профессиональную этику педагога, гражданскую позицию, социальную активность, культуру сотрудничества и способность принимать осознанные решения в образовательном процессе. В статье дифференцированный подход рассматривается как эффективный педагогический механизм, позволяющий учитывать индивидуальные особенности, интересы, потребности, уровень профессиональной подготовки и личностные возможности развития будущих педагогов. На основе данного подхода расширяются возможности индивидуальной и групповой работы со студентами, адаптации содержания образования, применения заданий, основанных на социальных ситуациях, а также развития рефлексивной деятельности. В исследовании теоретически анализируются содержание и структурные компоненты компетенции социальной ответственности, а также дидактические возможности дифференцированного подхода в ее развитии.

Ключевые слова: дифференцированный подход, будущий педагог, социальная ответственность, компетенция, профессиональная подготовка, педагогическое образование, социальная активность, профессиональная этика, индивидуальный подход, рефлексия.

SCIENTIFIC AND THEORETICAL ASPECTS OF DEVELOPING SOCIAL RESPONSIBILITY COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS BASED ON A DIFFERENTIATED APPROACH

Nazarova Sadoqat Ilhom qizi

Independent Researcher, Urgench State Pedagogical Institute

Abstract

This article examines the scientific and theoretical foundations for developing social responsibility competence in future teachers based on a differentiated approach. In modern pedagogical education, the professional preparation of future teachers is not limited to the acquisition of theoretical knowledge and methodological skills; it is also determined by their awareness of responsibility toward society, learners, the professional community, and the social environment. Social responsibility competence includes professional ethics, civic position, social activity, culture of cooperation, and the ability to make conscious decisions in the educational process. The article interprets the differentiated approach as an effective pedagogical mechanism that takes into account future teachers' individual characteristics, interests, needs, level of professional preparation, and personal development opportunities. This approach expands the possibilities of individual and group work with students, adaptation of educational content, use of tasks based on social situations, and development of reflective activity. The study theoretically analyzes the content and structural components of social responsibility competence, as well as the didactic potential of the differentiated approach in its development.

Keywords: differentiated approach, future teacher, social responsibility, competence, professional training, pedagogical education, social activity, professional ethics, individual approach, reflection.

Kirish

Bugungi globallashuv, axborotlashuv va ijtimoiy munosabatlar murakkablashib borayotgan sharoitda ta'lim tizimi oldida nafaqat bilimli, balki ijtimoiy jihatdan mas'uliyatli, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega, kasbiy faoliyatining jamiyat taraqqiyotidagi o'rnini chuqur anglaydigan pedagog kadrlarni tayyorlash vazifasi turibdi. Zamonaviy pedagog shaxsidan faqat fan mazmunini o'rgatish yoki metodik usullarni qo'llash emas, balki ta'lim oluvchilarning shaxsiy rivojlanishi, ma'naviy-axloqiy kamoloti, ijtimoiy moslashuvi va jamiyatda faol ishtirok etishiga ta'sir ko'rsata olish talab etiladi. Shu jihatdan bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini shakllantirish va rivojlantirish oliy pedagogik ta'limning muhim ilmiy-nazariy hamda amaliy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasi pedagogning jamiyat, ta'lim oluvchi, ota-ona, kasbiy jamoa va davlat oldidagi burchini anglash, pedagogik faoliyatda axloqiy me'yorlarga rioya qilish, ijtimoiy muammolarga befarq bo'lmaslik, o'z kasbiy qarorlarining oqibatini oldindan baholay olish hamda ta'lim jarayonida insonparvarlik, adolat, hamkorlik va mas'uliyat tamoyillariga asoslanib harakat qilish qobiliyatini ifodalaydi. Mazkur kompetensiya pedagog shaxsining kasbiy madaniyati, ijtimoiy faolligi, kommunikativ salohiyati, refleksiv tafakkuri va axloqiy pozitsiyasi bilan uzviy bog'liqdir. Ayniqsa, bo'lajak pedagoglarning kelgusida yosh avlod tarbiyasi, dunyoqarashi va ijtimoiy xulq-atvoriga bevosita ta'sir ko'rsatishini hisobga olsak, ularda ijtimoiy mas'uliyatni rivojlantirish masalasi yanada dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Oliy ta'lim jarayonida talabalar bir xil bilim, tajriba, qiziqish, kasbiy motivatsiya va shaxsiy rivojlanish darajasiga ega emas. Ularning ijtimoiy faolligi, muloqotga kirishish qobiliyati, mustaqil qaror qabul qilishi, jamoada ishlash madaniyati va pedagogik kasbga munosabati turlicha bo'ladi. Shu sababli bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirishda yagona, umumiy va bir xil pedagogik yondashuv har doim ham kutilgan natijani bermaydi. Aynan shu nuqtayi nazardan differensial yondashuv muhim metodologik asos sifatida namoyon bo'ladi. Differensial yondashuv talabalar individual xususiyatlari, bilish darajasi, ehtiyojlari, qiziqishlari, kasbiy yo'nalganligi va ijtimoiy faollik darajasini hisobga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish imkonini beradi.

Differensial yondashuv asosida ta'lim jarayonini tashkil etish bo'lajak pedagoglarning shaxsiy imkoniyatlarini aniqlash, ularning ijtimoiy mas'uliyatga oid bilim, ko'nikma va qadriyatlarini bosqichma-bosqich rivojlantirish, har bir talaba uchun mos pedagogik ta'sir usullarini tanlash imkonini yaratadi. Mazkur yondashuvda talabalar o'rtasidagi farqlar kamchilik sifatida emas, balki ularning individual rivojlanish trayektoriyasini belgilovchi muhim omil sifatida qaraladi. Natijada ta'lim jarayoni talabaning shaxsiy faolligini oshirish, ijtimoiy vaziyatlarni tahlil qilish, mas'uliyatli qaror qabul qilish, jamoaviy hamkorlikda ishtirok etish va o'z pedagogik pozitsiyasini anglashga yo'naltiriladi.

Bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirishda nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy faoliyat, ijtimoiy-pedagogik vaziyatlar, muammoli topshiriqlar, refleksiv mashg'ulotlar, kasbiy-etik tahlillar va jamoaviy loyihalar muhim o'rin tutadi. Chunki ijtimoiy mas'uliyat faqat tushuncha sifatida o'zlashtirilmaydi, balki talabaning real faoliyati, munosabati, qaror qabul qilishi va pedagogik vaziyatlarda o'zini tutishi orqali shakllanadi. Differensial yondashuv esa aynan shu jarayonda

har bir talabanning tayyorgarlik darajasi va shaxsiy ehtiyojlariga mos metod, topshiriq va pedagogik sharoitlarni tanlash imkonini beradi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, pedagogik ta'limda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilayotgan bo'lsa-da, ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini differensial yondashuv asosida shakllantirish masalasi hali yetarlicha tizimli tadqiq etilmagan. Amaliyotda ko'pincha ijtimoiy mas'uliyat tarbiyaviy ishlar yoki umumiy ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar doirasida talqin qilinadi. Biroq bu kompetensiyani pedagogik ta'lim mazmuni, o'quv fanlari, mustaqil ta'lim, amaliy mashg'ulotlar va kasbiy tayyorgarlik jarayoni bilan integratsiyalashgan holda rivojlantirish zarur.

Mazkur maqolaning maqsadi differensial yondashuv asosida bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy-nazariy jihatlarini yoritishdan iborat. Ushbu maqsaddan kelib chiqib, maqolada ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasining pedagogik mazmuni, uning tarkibiy komponentlari, bo'lajak pedagog shaxsini kasbiy shakllantirishdagi o'rni hamda differensial yondashuvning mazkur kompetensiyani rivojlantirishdagi didaktik va tarbiyaviy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shu asosda bo'lajak pedagoglarni ijtimoiy jihatdan mas'uliyatli, faol, refleksiv fikrlaydigan va kasbiy faoliyatining ijtimoiy ahamiyatini anglaydigan mutaxassis sifatida tayyorlash zarurligi asoslanadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika, kompetensiyaviy ta'lim, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv va differensial ta'lim nazariyalari bilan bevosita bog'liqdir. Mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda pedagog kadrlar tayyorlash jarayonida faqat kasbiy bilim va metodik ko'nikmalarni shakllantirish yetarli emas. Bo'lajak pedagog jamiyat oldidagi kasbiy burchini anglaydigan, ijtimoiy muammolarga befarq bo'lmagan, ta'lim oluvchilarning shaxsiy rivojlanishi uchun mas'uliyatni his qiladigan, axloqiy va fuqarolik pozitsiyasiga ega mutaxassis sifatida tayyorlanishi zarur.

Differensial yondashuv nazariyasida C. A. Tomlinsonning qarashlari alohida o'rin tutadi. Uning fikricha, differensial ta'lim o'quvchilarning tayyorgarlik darajasi, qiziqishlari va individual o'rganish xususiyatlarini hisobga olgan holda ta'lim mazmuni, jarayoni va natijalarini moslashtirishni nazarda tutadi. Tomlinson differensial ta'limni oddiy metodlar majmui emas, balki ta'lim oluvchining ehtiyojlariga javob beruvchi pedagogik fikrlash tarzi sifatida talqin qiladi. Bu yondashuv bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega, chunki talabalar ijtimoiy faollik, kasbiy motivatsiya, kommunikativ tajriba va refleksiv tafakkur darajasi bo'yicha bir-biridan farq qiladi. Shuning uchun ularning har biri bilan bir xil usulda ishlash emas, balki shaxsiy ehtiyoj va imkoniyatlariga mos pedagogik ta'sirni tashkil etish talab etiladi.

L. S. Shulman tomonidan ilgari surilgan pedagogik bilimlar konsepsiyasi ham bo'lajak pedagog shaxsini tayyorlashda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Shulman o'qituvchi tayyorgarligini faqat predmet bilimlari bilan cheklamaydi, balki pedagogik mazmuniy bilim, o'quvchini tushunish, ta'lim mazmunini moslashtirish, refleksiya va kasbiy qaror qabul qilish kabi jihatlar bilan bog'laydi. Uning yondashuvida o'qituvchi bilimni oddiy yetkazuvchi emas, balki uni ta'lim oluvchi ehtiyojiga mos holda qayta ishlovchi va pedagogik vaziyatga moslashtiruvchi subyekt sifatida qaraladi. Bu fikr differensial yondashuv asosida ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirish g'oyasi bilan uyg'unlashadi, chunki mas'uliyatli pedagog har bir ta'lim oluvchining imkoniyatini hisobga olishi, adolatli pedagogik qaror qabul qilishi va ta'lim jarayonining ijtimoiy oqibatlarini anglay olishi kerak.

Kompetensiyaviy yondashuvga oid adabiyotlarda pedagogning kasbiy shakllanishi bilim, ko'nikma, qadriyat, munosabat va amaliy tajribaning yaxlit birligi sifatida izohlanadi. Bu nuqtayi nazardan ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasi ham alohida bilimlar yig'indisi emas, balki pedagog shaxsining ijtimoiy-axloqiy pozitsiyasi, kasbiy burchni anglash darajasi, hamkorlik madaniyati va amaliy faoliyatda javobgarlikni namoyon etish qobiliyatidir. OECD tomonidan ilgari surilgan "Education 2030" konsepsiyasida kelajak ta'limi uchun zarur bo'lgan asosiy tushunchalar qatorida o'quvchi faolligi, farovonlik, kompetensiyalar, qadriyatlar va mas'uliyat alohida qayd etiladi. Ushbu hujjatda mas'uliyat shaxsning harakati boshqalarga va jamiyatga ta'sir ko'rsatishini anglash bilan bog'liq holda talqin qilinadi. Bu esa bo'lajak pedagoglarni tayyorlashda ijtimoiy mas'uliyatni kasbiy kompetensiyaning ajralmas tarkibiy qismi sifatida qarash zarurligini ko'rsatadi.

UNESCOning ta'lim kelajagiga oid konseptual qarashlarida ham ta'limning asosiy vazifasi insonlar, jamiyat, tabiat va texnologiyalar o'rtasidagi munosabatlarni qayta anglash, adolatli va barqaror kelajakni qurishga xizmat qilish bilan bog'lanadi. "Reimagining our futures together" nomli hisobotda

ta'lim tinch, adolatli va barqaror jamiyatni shakllantirishga xizmat qiluvchi ijtimoiy institut sifatida baholanadi. Bu yondashuv pedagog kasbining ijtimoiy mohiyatini yanada kuchaytiradi. Chunki pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy qadriyatlarni uzatuvchi, hamkorlik madaniyatini shakllantiruvchi va yosh avlodni mas'uliyatli hayotga tayyorlovchi shaxsdir. Demak, bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirish global ta'lim maqsadlari bilan ham bevosita bog'liqdir.

Mahalliy pedagogik tadqiqotlarda ham bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy tayyorlash, ularning ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirish, pedagogik madaniyatini shakllantirish va kompetensiyaviy yondashuv asosida ta'lim jarayonini takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. O'zbek pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak pedagog shaxsini shakllantirish milliy qadriyatlar, ijtimoiy faollik, ma'naviy yetuklik, kasbiy mas'uliyat va ta'lim-tarbiya jarayoniga ongli munosabat bilan uzviy bog'liq holda talqin qilinadi. Bunday yondashuv ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini faqat nazariy tushuncha sifatida emas, balki pedagogik faoliyatning real ehtiyoji sifatida ko'rib chiqishga asos yaratadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, differensial yondashuv va ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasi o'zaro chambarchas bog'liqdir. Differensial yondashuv bo'lajak pedagoglarning individual rivojlanish darajasi, qiziqishlari, ijtimoiy tajribasi va kasbiy ehtiyojlarini hisobga olishga imkon beradi. Ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasi esa pedagog shaxsining jamiyat va ta'lim oluvchi oldidagi mas'uliyatini anglash, ijtimoiy vaziyatlarda ongli qaror qabul qilish, axloqiy me'yorlarga rioya qilish va kasbiy faoliyat natijalariga javobgarlik bilan yondashish qobiliyatini ifodalaydi. Shu bois mazkur kompetensiyani rivojlantirishda differensial yondashuvdan foydalanish ilmiy-nazariy jihatdan asoslangan va pedagogik amaliyot uchun samarali yo'nalish hisoblanadi.

Adabiyotlarda ilgari surilgan qarashlarni umumlashtirib aytganda, bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirish quyidagi nazariy asoslarda qurilishi lozim: shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, differensial ta'lim, refleksiv faoliyat, ijtimoiy-pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va kasbiy-axloqiy qaror qabul qilish. Bu jihatlar pedagogik ta'lim jarayonida talabani passiv bilim oluvchi emas, balki ijtimoiy jihatdan faol, ongli, mas'uliyatli va kasbiy o'sishga intiluvchi subyekt sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda **nazariy-tahliliy metod** asosiy metod sifatida tanlandi. Ushbu metod differensial yondashuv asosida bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirishning ilmiy-nazariy mazmunini ochib berish, mavjud pedagogik qarashlarni umumlashtirish va mavzuga oid konseptual xulosalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Nazariy-tahliliy metod orqali, avvalo, "differensial yondashuv", "ijtimoiy mas'uliyat", "kompetensiya", "bo'lajak pedagog shaxsi", "kasbiy mas'uliyat" kabi asosiy tushunchalarning pedagogik mazmuni tahlil qilindi. Bu jarayonda differensial yondashuvning talabalarning individual xususiyatlari, ehtiyojlari, qiziqishlari, kasbiy tayyorgarlik darajasi va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olishga qaratilganligi aniqlashtirildi. Shuningdek, ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasi bo'lajak pedagogning kasbiy burchni anglash, ta'lim oluvchi shaxsiga hurmat bilan munosabatda bo'lish, jamiyat oldidagi mas'uliyatni his qilish, pedagogik faoliyatda axloqiy me'yorlarga rioya etish va ijtimoiy vaziyatlarda ongli qaror qabul qilish qobiliyati sifatida izohlandi.

Tadqiqotda nazariy-tahliliy metoddan foydalanish orqali pedagogika, psixologiya, kompetensiyaviy ta'lim, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim va differensial yondashuvga oid ilmiy manbalardagi qarashlar o'zaro solishtirildi. Bu esa bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida differensial yondashuvning metodologik ahamiyatini asoslashga xizmat qildi. Mazkur metod yordamida ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasining tarkibiy jihatlari — motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatli va refleksiv komponentlari nazariy jihatdan ajratib ko'rsatildi.

Nazariy-tahliliy metod tadqiqot mavzusini chuqurroq anglash, ilgari surilgan ilmiy qarashlarni tizimlashtirish va bo'lajak pedagoglarni tayyorlash jarayonida differensial yondashuvning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash uchun qulay metod hisoblanadi. Ushbu metod asosida ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirishda talabalarning individual farqlarini hisobga olish, ularga mos topshiriqlar berish, refleksiv faoliyatni tashkil etish va ijtimoiy-pedagogik vaziyatlar orqali mas'uliyatli qaror qabul qilish ko'nikmalarini shakllantirish zarurligi asoslandi. Shunday qilib, nazariy-tahliliy metod mazkur tadqiqotda differensial yondashuv va ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasi o'rtasidagi ilmiy-pedagogik bog'liqlikni aniqlash, mavjud nazariy manbalarni umumlashtirish hamda mavzu bo'yicha konseptual xulosalar ishlab chiqish imkonini berdi.

Ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasi bo'lajak pedagog shaxsining kasbiy faoliyatga ongli, javobgar va ijtimoiy ahamiyatga ega jarayon sifatida munosabatda bo'lishini ifodalaydigan muhim pedagogik tushunchalardan biridir. Mazkur kompetensiya pedagogning nafaqat o'z kasbiy vazifalarini bajarishi, balki bu faoliyatning ta'lim oluvchi, ota-ona, kasbiy jamoa, jamiyat va kelajak avlod taraqqiyotiga ta'sirini chuqur anglashini ham nazarda tutadi. Shu bois ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasi pedagogik kasbiy kompetensiyaning tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Bo'lajak pedagog uchun ijtimoiy mas'uliyat, avvalo, ta'lim-tarbiya jarayonida har bir o'quvchining shaxsiy rivojlanishiga befarq bo'lmaslik, unga adolatli, insonparvar va mas'uliyatli munosabatda bo'lish bilan belgilanadi. Pedagogning har bir so'zi, xatti-harakati, bahosi, munosabati va qarori ta'lim oluvchining dunyoqarashi, o'ziga bo'lgan ishonchi, ijtimoiy faolligi va shaxsiy kamolotiga ta'sir ko'rsatadi. Demak, ijtimoiy mas'uliyatli pedagog o'z faoliyatining oqibatlarini oldindan anglay oladigan, pedagogik vaziyatlarga ongli yondashadigan va o'quvchi shaxsini asosiy qadriyat sifatida qabul qiladigan mutaxassisdir.

Ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasining mazmunida kasbiy burchni anglash, axloqiy me'yorlarga rioya qilish, fuqarolik pozitsiyasiga ega bo'lish, jamiyatdagi ijtimoiy muammolarga befarq bo'lmaslik, hamkorlikka tayyorlik, adolatli qaror qabul qilish va o'z faoliyatini tanqidiy baholay olish kabi jihatlar mujassamdir. Bu kompetensiya faqat nazariy bilimlar orqali emas, balki real pedagogik vaziyatlar, amaliy topshiriqlar, muloqot, refleksiya va ijtimoiy faoliyat orqali shakllanadi.

Bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasining rivojlanishi bir necha tarkibiy komponentlar orqali namoyon bo'ladi. Birinchisi, **motivatsion-qadriyatli komponent** bo'lib, u talabanning pedagogik kasbiga munosabati, ijtimoiy foydali faoliyatga intilishi, kasbiy burchni anglash darajasi va insonparvarlik qadriyatlariga sodiqligini ifodalaydi. Ushbu komponent rivojlangan bo'lsa, talaba pedagoglikni oddiy kasb emas, balki jamiyat oldidagi mas'uliyatli vazifa sifatida qabul qiladi.

Ikkinchisi, **kognitiv komponent** bo'lib, u ijtimoiy mas'uliyat, kasbiy etika, pedagogik burch, huquqiy va axloqiy me'yorlar, ta'lim oluvchi shaxsiga hurmat, ijtimoiy adolat va hamkorlik madaniyati haqidagi bilimlarni o'z ichiga oladi. Bo'lajak pedagog ijtimoiy mas'uliyat mohiyatini nazariy jihatdan tushunmasa, uni amaliy faoliyatda to'laqonli namoyon eta olmaydi. Shu sababli pedagogik ta'lim jarayonida ushbu kompetensiyaga oid bilimlarni tizimli shakllantirish muhimdir.

Uchinchisi, **faoliyatli komponent** bo'lib, u talabanning ijtimoiy-pedagogik vaziyatlarda mas'uliyatli harakat qila olishi, muammoli holatlarda to'g'ri qaror qabul qilishi, jamoa bilan ishlashi, o'quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali muloqotga kirishishi orqali namoyon bo'ladi. Bu komponent bo'lajak pedagogning real amaliy faoliyatga tayyorgarligini ko'rsatadi.

To'rtinchisi, **refleksiv komponent** bo'lib, u talabanning o'z xatti-harakatlarini tahlil qilishi, pedagogik qarorlarining natijasini baholashi, xatolaridan xulosa chiqarishi va o'z kasbiy rivojlanish yo'nalishini belgilay olishini ifodalaydi. Refleksiya ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasining muhim belgisi hisoblanadi, chunki mas'uliyatli pedagog o'z faoliyatiga tanqidiy qaray oladi va uni takomillashtirishga intiladi.

Ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirishda differensial yondashuv muhim ahamiyatga ega. Chunki bo'lajak pedagoglarning ijtimoiy faolligi, kasbiy motivatsiyasi, muloqot tajribasi, axloqiy qarashlari va refleksiv fikrlash darajasi bir xil emas. Differensial yondashuv har bir talabanning individual xususiyatlarini hisobga olib, unga mos pedagogik topshiriqlar, muammoli vaziyatlar, amaliy mashg'ulotlar va refleksiv faoliyat shakllarini tanlash imkonini beradi. Natijada ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasi umumiy chaqiriq sifatida emas, balki har bir talabanning shaxsiy rivojlanish ehtiyojiga mos tarzda shakllantiriladi.

Bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida ijtimoiy-pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, kasbiy-etik muammolar bo'yicha munozaralar tashkil etish, jamoaviy loyihalar bajarish, volontyorlik faoliyatiga jalb qilish, pedagogik amaliyotda kuzatuv va refleksiv hisobotlar tayyorlash samarali hisoblanadi. Bunday faoliyat shakllari talabalarni real hayotiy va kasbiy vaziyatlarga yaqinlashtiradi hamda ularda mas'uliyatli qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Shunday qilib, ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasi bo'lajak pedagogning kasbiy yetukligi, axloqiy pozitsiyasi, ijtimoiy faolligi va pedagogik faoliyatga ongli munosabatini belgilovchi muhim sifattir. Ushbu kompetensiyani differensial yondashuv asosida rivojlantirish talabalarni individual imkoniyatlari va ehtiyojlariga mos holda tarbiyalash, ularni kasbiy faoliyatda mas'uliyatli, adolatli, insonparvar va refleksiv fikrlaydigan pedagog sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Differensial yondashuv bo‘lajak pedagoglarning individual xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari, kasbiy tayyorgarlik darajasi va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta‘lim-tarbiya jarayonini tashkil etishga yo‘naltirilgan muhim pedagogik yondashuvdir. Mazkur yondashuvning asosiy mohiyati shundan iboratki, talabalar bir xil bilim darajasi, kasbiy motivatsiya, ijtimoiy faollik, kommunikativ tajriba va shaxsiy imkoniyatlarga ega emas. Shu sababli ularni tayyorlash jarayonida yagona, umumiy va bir xil pedagogik ta‘sir usullaridan foydalanish har doim ham samarali natija bermaydi.

Bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy mas‘uliyat kompetensiyasini rivojlantirishda differensial yondashuv ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ijtimoiy mas‘uliyat shunchaki nazariy bilimlar majmui emas, balki talabaning shaxsiy pozitsiyasi, kasbiy burchni anglash darajasi, jamiyat va ta‘lim oluvchi oldidagi javobgarlik hissi, axloqiy qarashlari hamda pedagogik vaziyatlarda ongli qaror qabul qilish qobiliyati bilan bog‘liq murakkab sifatdir. Bu sifat har bir talabada turlicha shakllanadi va turli pedagogik sharoitlarni talab qiladi.

Differensial yondashuv talabalarning individual xususiyatlarini aniqlashdan boshlanadi. Bunda ularning bilish faolligi, muloqotga kirishish darajasi, mustaqil fikrlashi, mas‘uliyatni his qilish ko‘nikmasi, jamoada ishlashga tayyorligi, liderlik qobiliyati, refleksiv tafakkuri va kasbiy qiziqishlari inobatga olinadi. Masalan, ayrim talabalar nazariy bilimlarni tez o‘zlashtiradi, biroq amaliy pedagogik vaziyatlarda qat‘iy qaror qabul qilishda qiynaladi. Boshqa talabalar esa muloqotga faol kirishadi, ammo pedagogik vaziyatlarni tahlil qilishda yetarli nazariy asosga tayanmaydi. Differensial yondashuv aynan shu farqlarni hisobga olib, har bir talaba uchun mos rivojlantiruvchi vazifalarni belgilash imkonini beradi.

Talabalarning qiziqishlarini hisobga olish ham differensial yondashuvning muhim jihatlaridan biridir. Bo‘lajak pedagoglarning ayrimlari tarbiyaviy ishlar, boshqalari metodik faoliyat, yana boshqalari innovatsion texnologiyalar, ijtimoiy loyihalar yoki inklyuziv ta‘lim bilan ko‘proq qiziqishi mumkin. Agar ta‘lim jarayonida ushbu qiziqishlar to‘g‘ri yo‘naltirilsa, talabalar ijtimoiy mas‘uliyatni o‘zlari uchun shaxsiy va kasbiy ahamiyatga ega qadriyat sifatida qabul qila boshlaydilar. Masalan, ijtimoiy loyihalarga qiziqqan talaba mahalla, maktab yoki jamoat tashkilotlari bilan hamkorlikda tarbiyaviy tadbirlar ishlab chiqishi mumkin; innovatsion texnologiyalarga qiziqqan talaba esa raqamli muhitda yoshlarning axborot madaniyati va ijtimoiy mas‘uliyatini shakllantirishga oid topshiriqlarni bajarishi mumkin.

Ehtiyojlarni hisobga olish differensial yondashuvning yana bir asosiy tarkibiy qismidir. Bo‘lajak pedagoglarning ayrimlari nazariy bilimlarni chuqurlashtirishga, boshqalari amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishga, yana boshqalari o‘ziga ishonch, muloqot madaniyati yoki refleksiv fikrlashni kuchaytirishga ehtiyoj sezadi. Shu bois o‘qituvchi ta‘lim jarayonida talabalar ehtiyojlarini aniqlab, ularga mos topshiriq, maslahat, metodik yordam va amaliy faoliyat shakllarini tanlashi lozim. Bu jarayonda diagnostik suhbatlar, anketa, kuzatuv, refleksiv yozuvlar, guruhli muhokamalar va pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Kasbiy tayyorgarlik darajasini hisobga olish esa bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy mas‘uliyat kompetensiyasini bosqichma-bosqich rivojlantirish imkonini beradi. Dastlabki bosqichda talabalar ijtimoiy mas‘uliyat, pedagogik burch, kasbiy etika va fuqarolik pozitsiyasi haqidagi nazariy bilimlarni egallaydi. Keyingi bosqichda ular ijtimoiy-pedagogik vaziyatlarni tahlil qiladi, muammoli holatlarga yechim taklif etadi, jamoaviy topshiriqlarda ishtirok etadi. Yuqori bosqichda esa talabalar real pedagogik amaliyotda mas‘uliyatli qaror qabul qilish, o‘quvchi shaxsiga individual yondashish, ota-onalar va kasbiy jamoa bilan hamkorlik qilish, o‘z faoliyatini refleksiv baholash ko‘nikmalarini namoyon etadi.

Differensial yondashuv shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarishda ham katta ahamiyatga ega. Har bir talaba o‘zida mavjud kuchli tomonlar, qobiliyatlar va rivojlanish resurslariga ega. Pedagogik ta‘lim jarayonida ushbu imkoniyatlarni aniqlash va rivojlantirish orqali talabaning kasbiy o‘zini anglash darajasi ortadi. Masalan, liderlik qobiliyatiga ega talabalar jamoaviy ijtimoiy loyihalarda tashkilotchi sifatida ishtirok etishi, tahliliy fikrlashi kuchli talabalar pedagogik vaziyatlarni ilmiy asosda tahlil qilishi, kommunikativ salohiyati yuqori talabalar esa tarbiyaviy suhbatlar va interaktiv mashg‘ulotlarni olib borishi mumkin. Bunday yondashuv talabaning o‘z imkoniyatlarini anglashiga, kasbiy o‘ziga intilishiga va ijtimoiy mas‘uliyatni amaliy faoliyatda namoyon etishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, differensial yondashuv bo‘lajak pedagoglarda o‘z-o‘zini baholash va refleksiyani rivojlantirishga yordam beradi. Talaba o‘zining kuchli va zaif tomonlarini anglagan sari, u kasbiy rivojlanishiga ongli yondasha boshlaydi. Refleksiv kundaliklar, pedagogik vaziyatlar bo‘yicha yozma tahlillar, o‘z faoliyatini baholash varaqalari, guruhli muhokamalar va mentorlik suhbatlari bu jarayonda samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi. Natijada talaba faqat bilim oluvchi emas, balki o‘z kasbiy shakllanishi uchun mas‘ul subyektaga aylanadi.

Differensial yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida o'qituvchi boshqaruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, maslahat beruvchi va rivojlantiruvchi subyekt sifatida ishtirok etadi. U talabalarni tayyor bilimlarni qabul qilishga emas, balki mustaqil fikrlash, ijtimoiy vaziyatlarni tahlil qilish, axloqiy tanlov qilish va pedagogik qarorlarining oqibatini anglashga yo'naltiradi. Bu esa ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasining tabiiy ravishda shakllanishiga yordam beradi.

Umuman olganda, differensial yondashuv bo'lajak pedagoglarning individual xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari, kasbiy tayyorgarlik darajasi va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olgan holda ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirishning samarali pedagogik mexanizmi hisoblanadi. Ushbu yondashuv ta'lim jarayonini insonparvar, moslashuvchan va shaxsga yo'naltirilgan tarzda tashkil etishga xizmat qiladi. Natijada bo'lajak pedagoglar jamiyat oldidagi kasbiy burchini anglaydigan, o'z faoliyati natijalariga javobgar, ijtimoiy faol, adolatli va refleksiv fikrlaydigan mutaxassis sifatida shakllanadi.

Xulosa

Differensial yondashuv asosida bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta'limning muhim ilmiy-nazariy va amaliy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki bugungi ta'lim jarayonida pedagogdan nafaqat kasbiy bilim va metodik mahorat, balki jamiyat, ta'lim oluvchi, ota-ona, kasbiy jamoa va ijtimoiy muhit oldidagi mas'uliyatini chuqur anglash talab etiladi. Ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasi bo'lajak pedagogning kasbiy burchni his qilishi, axloqiy me'yorlarga rioya etishi, adolatli qaror qabul qilishi, ta'lim oluvchi shaxsiga hurmat bilan munosabatda bo'lishi hamda pedagogik faoliyat natijalari uchun javobgarlikni anglashida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasi birgina nazariy bilimlar asosida emas, balki talabaning shaxsiy pozitsiyasi, ijtimoiy faolligi, kasbiy motivatsiyasi, refleksiv tafakkuri va amaliy pedagogik faoliyatga tayyorgarligi orqali shakllanadi. Shu sababli bu kompetensiyani rivojlantirishda umumiy, bir xil pedagogik yondashuv yetarli natija bermaydi. Bo'lajak pedagoglarning individual xususiyatlari, qiziqishlari, ehtiyojlari, kasbiy tayyorgarlik darajasi va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini hisobga olish zarur.

Differensial yondashuv aynan shu jihati bilan ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirishda samarali pedagogik mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu yondashuv talabalar o'rtasidagi farqlarni pedagogik jarayon uchun to'siq emas, balki ularning shaxsiy va kasbiy rivojlanish trayektoriyasini belgilovchi muhim omil sifatida talqin etadi. Natijada ta'lim jarayonida har bir talabaning imkoniyati, ehtiyoji va tayyorgarlik darajasiga mos topshiriqlar, metodlar, ijtimoiy-pedagogik vaziyatlar va refleksiv faoliyat shakllarini tanlash imkoniyati yuzaga keladi.

Umuman olganda, differensial yondashuv asosida ijtimoiy mas'uliyat kompetensiyasini rivojlantirish bo'lajak pedagoglarni insonparvar, adolatli, ijtimoiy faol, kasbiy burchini anglaydigan va o'z pedagogik qarorlarining oqibatiga javobgar mutaxassis sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois oliy pedagogik ta'lim jarayonida differensial yondashuvni ta'lim mazmuni, amaliy mashg'ulotlar, mustaqil ishlar, pedagogik amaliyot va tarbiyaviy faoliyat bilan uyg'unlashtirish maqsadga muvofiqdir. Bu esa kelajak pedagoglarining kasbiy tayyorgarligini kuchaytirish, ularning ijtimoiy faolligini oshirish va ta'lim tizimida mas'uliyatli pedagogik muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tomlinson C. A. *The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners*. — 2nd ed. — Alexandria: ASCD, 2014. — 212 p.
2. Shulman L. S. *Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching // Educational Researcher*. — 1986. — Vol. 15, № 2. — P. 4–14.
3. Vygotsky L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. — Cambridge: Harvard University Press, 1978. — 159 p.
4. Dewey J. *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. — New York: Macmillan, 1916. — 434 p.
5. UNESCO. *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education*. — Paris: UNESCO, 2021. — 186 p.
6. OECD. *OECD Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030*. — Paris: OECD Publishing, 2019. — 146 p.